

Egy vidéki szakközépiskola első néhány hónapja (1960)

SOMOGYVÁRI LAJOS

Bevezetés

A szakközépiskolák és a szakképzés jelenlegi átalakulása újra aktuálissá teszi az intézménytípus eredetének vizsgálatát. Tanulmányom a Somogy megyében található Tab kísérleti Mezőgazdasági Gépszerelő Szakközépiskolájának indulását tárja fel, 1960 júniusa és szeptembere között. Ezek voltak azok a hónapok, amikor megszületett a szakközépiskola elnevezése, megindultak az első ilyen iskolák és kialakultak az intézményi-szervezeti és személyi feltételek. A központi döntés két-három hónap alatt realizálódott. Először röviden felvázolom az idevezető és 1958-ban megindult folyamatot, nemzetközi és hazai kontextusban elemezve a párthatározatokat, kongresszusi döntéseket és irányelveket; a dolgozat második felében pedig az első osztály egyik volt tanulójának személyes visszaemlékezése alapján rekonstruálom a megvalósulás gyakorlatát. A történeti-antropológiai (*Wulf, 1997; Németh és Pukánszky, 2004*) és mikro-történeti nézőpont (*Baska, 2011; Szabolcs, 2013*) a mindennapok történelmének, az iskoláztatás tapasztalatának leírását teszi lehetővé a helyi, konkrét cselekvések és az ezekben részt vevő szereplők nézőpontjának megragadásával. A szakközépiskola létrejötté egy oktatási reform része volt, amely az iskola és az élet világainak közelebb hozását célozta meg. Az 1961-es III. oktatási törvény ezt a folyamatot tetőzte be és helyezte országos szintre.

Út a szakközépiskoláig

A politechnika és a munkára nevelés a szocialista pedagógiai diskurzus egyik központi eleme volt – a húszas évek szovjet kísérletezései után ennek megvalósítása *Hruscsov* intenciói alapján, 1958-ban kezdődött újra. Az iskolareform az egész szocialista blokkon végigsöpört, ennek keretében került bevezetésre Magyarországon az 5+1-es képzés a gimnáziumokban (szakmai előképzésnek, termelési/politechnikai gyakorlatnak, termelési napnak is hívták ezt) és sajátosan magyar intézménytípusként a szakközépiskola. A folyamat időben elhúzódott, az 5+1-es rendszert már 1958-ban kipróbálták (lásd a kaposvári Tánicsics Gimnázium kísérleti osztályát: *Matuszka, 1967*), az első (utólag szakközépisko-

laként definiált) iskolák az 1959–60-as tanévben kezdték meg működésüket.¹ Ebben a fejezetben röviden felvázolom az idáig vezető folyamatot.

1958. február 18-án, az MSZMP PB ülésén az új művelődésügyi miniszter, *Benke Valéria* előterjesztette a politechnika és a gyakorlati nevelés elemeinek bevezetését „az általánosan képző iskolákban”. Első lépcsőben az általános iskolák V. osztályában vezették be a gyakorlati foglalkozást, a 14–16 éves fiatalok foglalkoztatásának problémáját későbbre halasztották.² Ugyanennek az évnek az áprilisában *Hruscsov* is megindította a politechnikai „offenzívát”: egy Komszomol-gyűlésen „vádbeszédet mondott” a szovjet iskolák ellen, amelyek elszakadtak a termeléstől és nem a valódi életre készítik fel a tanulókat (*De Witt*, 1962). 1958 karácsonyára megszületett a szovjet törvény *Az iskola és az élet kapcsolatának megszilárdításáról és a Szovjetunió közoktatási rendszerének továbbfejlesztéséről*. A szöveg kivonatát a hazai oktatásirányítás megküldte a magyar iskoláknak, ezen kívül megjelent az általánosan használt pedagógiai tankönyvben (*Kairov, Goncsarov, Jeszipov és Zankov*, 1959) és részévé vált a pedagógiai-közéleti diskurzusnak.

Ebbe a folyamatba illeszkedtek az MSZMP által kiadott művelődéspolitikai irányelvek 1958 júliusában (*Ságvári és Vass*, 1973) – az általános műveltséget a pártvezetés szükségesnek látta kibővíteni a gyakorlati műszaki oktatással, a korszerű természettudományos és technikai-technológiai ismeretekkel. Ennek érdekében „meg kell szervezni az iskolák eleven kapcsolatát a szocialista ipar és mezőgazdaság üzemivel”.³ A szöveg még mindig az általánosságok szintjén mozgott, a megfogalmazás módjára az 1956-os forradalomra való reakció és a tudományos fejlődésre adott válaszkíséret nyomta rá a bélyegét. 1959-ben az MSZMP megtartotta VII. kongresszusát, a kiadott direktívák (*A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának irányelvei...*, 1959) iskolareformra vonatkozó része már a szakközépiskola koncepciójának lényegét írta le: „Középiskoláinkat úgy alakítjuk át, hogy a fiatalok az általános műveltség mellett elsajátítsanak egy-egy szakmát is.”⁴ Ekkor még mindig nem nevezték szakközépiskolának az elképzelést, ami az érettségin túl egy szakképesítést is biztosított a tervek szerint – a konkrét megvalósulásra csak a következő évben került sor.

1. *Jelentés az iskolareform végrehajtásának tapasztalatairól*. 1963. május 16. Magyar Országos Levéltár (MOL), MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottság, 288–41/8. ő. e. 9–16.

2. *A politechnikai képzés és az életre való gyakorlati nevelés elemeinek bevezetéséről az általánosan képző iskolákban*. 1958. február 18. MOL, MSZMP PB, 288. f. 5/67. ő. e. 2-3.

3. *Ságvári és Vass*, 1973. 265.

4. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának irányelvei...*, 1959. 104.

A szakközépiskola megszületése

1959-től több bizottság is dolgozott a reform előkészületein – a munkálatokat *Kállai Gyula*,⁵ a minisztertanács első elnökhelyettese ismertette a Központi Bizottság 1960. június 10-i ülésén (Soós, 1999). Itt már pontos formában merültek fel az iskolaszervezet átalakítását érintő kérdések. A termelés és tanulás összekapcsolásának céljaként a középiskoláknak két funkciót adott *Kállai*: általános műveltséget kellett adniuk, mely lehetővé teszi a továbbtanulást, és egy adott szakma elsajátítását, illetve szakmai előképzettséget kellett biztosítaniuk, a munkaerőpiacra való bejutás elősegítéséhez. Ennek megfelelően kétfajta középiskolai típust vázolt fel az előterjesztő. A *szakgimnáziumok*ban a tanulók amellet, hogy általános műveltséget adó tárgyakat tanulnak, szakképzettséghez jutnak és szakmunkás oklevelet vihetnek haza. A technikumokhoz képest a szakma gyakorlati elsajátítására több időt fordít ez az intézménytípus. A második fajta középiskola a hagyományos *általános gimnázium* marad, amelynek fő feladata továbbra is az egyetemi tanulmányokra való előkészítés. Ezt kiegészítve a gimnazisták heti egy nap részt vesznek a termelésben, szakmai előképzettséget kapnak, hogy az érettségi után rövid idő alatt szakmunkások lehessenek.

Az előfeltevés szerint sokan igénybe vették volna ezt a lehetőséget – a hatvanas évek közepére azonban kiderült, hogy a gimnazisták túlnyomó többsége még mindig a felsőoktatásba akar továbblépni és nem a népgazdaságba.⁶ Az 1960-as vitaanyag még optimista volt: az általános és szakgimnáziumokat is üzemekhez kötötte, ahol a rendszeres fizikai munkavégzés biztosított lett volna. Ezeket a reformokat általában ideológiailag legitimálták, de ugyanolyan fontos volt a gazdasági érdek is, a képzett munkaerő biztosítása, illetve a középiskolások munkaerejének kihasználása. A szakgimnázium hivatalos indoklásaként *Kállai* a szakmunkásképzés és a munkásosztály szakmai-műveltségi színvonalának emelését nevezte meg. A szakgimnáziumok terve váltotta ki a legtöbb vitát az iskolareform kapcsán. Kérdéses volt, hogy el lehet-e juttatni a tanulókat az érettségiig és egy szakma megszerzéséig négy év tanulmányi idő alatt,⁷ illetve, hogy mindenhol tudnak-e megfelelő szakmákat és választási lehetőséget biztosítani a szülők és a diákok számára.

5. A Politikai Bizottság már 1958-ban őt bízta meg azzal, hogy a *Benke Valéria* és *Orbán László* által kidolgozott reformjavaslatokat jóváhagyja. (ld.: *A politechnikai képzés...*, i. m.)

6. Az MSZMP PB ebben az évben vonta vissza az 5+1-es rendszert azokban a gimnáziumokban, ahol nem voltak adottak a feltételek (ld.: *Vass*, 1978. 212–213.).

7. Ahogyan *Szurdi István*, az MSZMP KB ipari és közlekedési osztályvezetője (*Marelyn Kiss* és *Vida*, 2005. 412.) fogalmazott a vitában: fennáll a veszély, hogy „...sem szakmailag nem képezik ki a fiatalot megfelelően (...) és az általános műveltség alapjait sem kapja meg” (Soós, 1979. 576.)

Az előterjesztést követő vita során bukkant fel először a szakközépiskola elnevezés – *K. Nagy Sándor*⁸ kérdezte meg *Kállaitól*, hogy a baráti országokban megvalósultak-e már ilyen szakközépiskolák, szakgimnáziumok – ezt követően a hozzászólók felváltva, differenciálatlanul használták a kétfajta kifejezést. A hasonló ülések szokásainak megfelelően *Kádár* foglalta össze a különböző nézeteket, próbált konszenzust teremteni és adott javaslatot a követendő irányelvekre. A szakgimnázium vagy szakközépiskola elnevezéssel kapcsolatban ezt mondta: „És valahogy úgy lehetne elképzelni, hogy volna gimnázium, ami nagyon jó, mint kifejezés, meg is maradhatna, ha amellettt volna egy másik fajta középiskola – talán a legjobb kifejezés a szakközépiskola. Nem is nevezném gimnáziumnak, azzal csak komplikáljuk, ha azt mondjuk, hogy gimnázium.” (*Soós*, 1999. 582.)

Kállai Gyula összefoglaló zárszavában nagy jövőt szánt a szakközépiskoláknak, amik a gimnáziumok mellett, illetve azokból kinőve fognak megszerveződni és a technikumok átalakítása is ennek a fejlődésnek az irányába mutat. A központi döntés tehát megvolt a szakközépiskolák létrehozására, a pedagógusoknak és a helyi szerveknek most már csak meg kellett valósítani a párt kezdeményezését.

A tabi Mezőgazdasági Gépszerelő Szakközépiskola megalakulása

Az 1950-es, 60-as évek fordulójának szövetkezetesítése egyre több mezőgazdasági szakembert igényelt. Az állami gazdaságok, TSZ-ek és gépállomások gépszerelő szakmunkás és technikus szükségletének kielégítésére határozta el 1960-ban a Somogy megyei oktatási osztály (a Művelődésügyi Minisztériummal egyetértésben), hogy Tabon Mezőgazdasági Gépszerelő Szakközépiskolát indít.⁹ A szándékot a helyi sajátosságok, a tabi járás hagyományosan agrár-jellege csak tovább erősítette. A létesítés okiratát a minisztérium már 1960. február 3-án kiadta, kísérleti mezőgazdasági szakközépiskolai tagozat megszervezésére, a meglévő Tabi Állami Általános Gimnázium keretein belül. A megye vállalta magára a költségvetési keretet az országosan is úttörő jellegű, harmadik mezőgazdasági gépszerelő szakközépiskola megindítására (*Bereczk, Frányó, Irányi és Máj*, 2003).

A szervezés azonban csak nyáron, az MSZMP KB döntése után kezdődött meg – innentől elemzésem döntő részben *Hegedűs Miklós* szóbeli visszaemlékezésén alapul, aki az induló első osztály tanulója, majd 1973-tól ugyanennek

8. A türkevei TSZ elnöke, 1957-től az MSZMP IIB, majd KB tagja (*Németh*, 1995. 17–18.).

9. *Jelentés a szakember ellátottság és képzés helyzetéről*. 1963. május 4. Somogy Megyei Levéltár (SML), MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottságának ülései (XXXV. 1. c.) 1963. 30. ő. e. Együttes ülés a Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságával, 141–180. Az alapításra vonatkozó oldalszám: 147.

az intézménynek az igazgatóhelyettese volt. A központi elhatározás tehát megvolt, ezt követően a szakközépiskolák létrehozásában területileg illetékes megyei, járási pártbizottságok megkapták a feladatot a konkrét megvalósításra (erre mindössze másfél hónapjuk maradt). Az első feladat a gépszerezők toborzása volt, ennek érdekében a pártbizottságok képviselői felkeresték Somogy megye falvait: Tapsonyba 1960. augusztus 5-én vagy 6-án érkezett a toborzó. A helyi kocsmát és kocsmárost kereste fel elsőként az illetékes, *Hegedűs Miklós* szülei és a leendő diák aztán így értesült az újonnan induló iskoláról, ahová egyből jelentkezett a nyolcadik osztályt elvégzett *Miklós*. A 40 fős beiskolázási létszám az 1944–1945–1946-os évfolyamokból állt össze, több mint kétszeres volt a túljelentkezés (90-en pályáztak, ld.: *L. I.*, 1960). A felvételi bizottság a tanulmányi eredmények és a politikai megbízhatóság (a járási pártbizottság által írt ajánlások)¹⁰ alapján válogatott.

Ezzel párhuzamosan került sor egy helyi üzemmel való kapcsolatteremtésre és szerződés kötésre, mely a gyakorlati helyet és képzést is lehetővé tette az új iskolának. A tabi Állami Mezőgazdasági Gépállomás (ÁMG) 1949-ben alakult meg (*Németh*, 1988–1989; *Király*, 2004), fő feladatai a termelészövetkezeteknél jelentkező gépi munkák elvégzése, gépszerezés, – karbantartás, valamint növényvédelmi és meliorációs tevékenység voltak. 1960. augusztus 13-án a tabi Állami Általános Gimnázium igazgatója, *Hausz Gyula* szerződést kötött a tabi ÁMG igazgatójával, *Ferencz Józseffel*, amit augusztus 15-én és 21-én hagytak jóvá a megyénél.¹¹

A szerződés szerint az oktatás 4+2-es munkarendben történt: a négy elméleti nap mellett két nap gyakorlat volt a gépállomáson – a következő gépszerező osztály már 5+1-es rendszerben tanult, mert a négy nap nem volt elég az elméleti tárgyakra. A gépállomáson mérnököket, a műhelyvezetőt és egy szakmunkást jelöltek ki az oktatásra, ami reggel 8-tól délután 2-ig tartott. A szakoktatóknak nem volt pedagógiai végzettségük, ennek ellenére második évtől az iskola átvette őket. A szerelőműhelyt bocsátották a gyakorlati órák megtartására, a cséplőgép-szín lett a tanműhely, ez utóbbit ekkor még falazták, 1960 októberére lett mindenkinek saját tanulóhelye. A fejlesztéseknek köszönhetően a következő években lakatos-, forgácsoló- és szerelőműhely épült, géptárolóval és raktárral együtt.

Ugyanilyen rohamtempóban alakult ki a többi infrastrukturális feltétel is: a felvettek többsége messziről érkezett, így kollégiumot is ki kellett alakítani számukra (a 40 főből 34 tanuló vidéki volt). Mivel ekkor épült az új iskolaépület, a régi gimnáziumot alakították át internátussá, ami egy Somogyi Néplapban megjelent cikk szerint sem volt alkalmas erre, túlzásfoltossága, füstössége és

10. Ezek az ajánlások sajnos csak a következő, 1960–61. tanévre vonatkozóan maradtak meg az iskola irattárában: ekkor a barcsi, csurgói, fonyódi, kaposvári és marcali pártbizottságok írtak ajánlásokat.

11. *Szerződés*. 1960. augusztus 13. Rudnay Gyula Középiskola Irattára (RGyKI), 259/1960.

a tisztálkodási feltételek hiánya miatt (L. I., 1960). *Hegedűs Miklós* emlékei szerint az udvari kútból hozták mosakodáshoz a vizet, amit 6-8 lavór segítségével oldottak meg, ágyakat a kapolyi honvédségtől kaptak, szekrényeket pedig egy kórházból. A gimnázium tantestületének egy rész „csürhe-osztálynak” nevezte az első gépszerelő csoportot, a kollégisták állandó bűdössége, olajszága miatt – ez utóbbit az olajkályhával való fűtés okozta.

Az igazgató 1960. augusztus 31-én így azt jelenthette a Művelődésügyi Minisztériumnak, hogy a kollégiumi elhelyezés és a gyakorlati oktatás megoldott, a gépállomás vállalta a szakmai ismeret és szakrajz oktatását, valamint a gyakorlati foglalkozást (*Bereczk, Frányó, Irányi és Máj*, 2003). 1960. szeptember 1-jén átadták a középiskola új épületét,¹² amit aztán a gimnazisták és a szakközépiskolások vettek birtokba. Ezekben a napokban jelentek meg a nyilvánosság előtt is az oktatási rendszer átalakításának irányelvei, amit társadalmi vitára bocsátott a reform-bizottság (*A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt...*, 1960). Az első pontból („Tegyük szorosabbá az iskolák kapcsolatát az élettel, a gyakorlattal, a termeléssel”) értesülhetett az ország szélesebb közvéleménye először a szakközépiskolák megalakulásáról,¹³ amelyek középfokú általános műveltséget és szakképzést egyszerre biztosítanak tanulóiknak.

Befejezés

A reformok bevezetésének sietségére jellemző, hogy 1961. április 19-én bocsátotta ki a minisztérium a kísérleti ipari és mezőgazdasági szakközépiskolai osztályok ideiglenes működési szabályzatát¹⁴ – ekkor már 14 ipari és 11 mezőgazdasági szakközépiskola működött az országban. A 11 mezőgazdasági szakközépiskolába 456 első osztályos tanuló iratkozott be az 1960–61. tanévben (ebből 40 a tabi szakközépiskolába), négy szakközépiskola (köztük a battonyai) működött mezőgazdasági gépszerelőként, a Dunántúlon egyedül a tabi rendelkezett ilyen profillal.¹⁵

A negyedik év végén, 1964-ben 23-an érettségiztek és tettek gyakorlati vizsgát a tabi Mezőgazdasági Gépszerelő Szakközépiskola első osztályából – a nagy lemorzsolódás a magas követelményeknek volt köszönhető. Az első szakközépiskolai ballagás fontos eseményként maradt meg az iskola kulturális emlékezetében, ezt ábrázolja az írásomat lezáró fénykép. A ballagó diákok az új épület előtt állnak, amit ők vettek birtokba 1960. szeptember 1-jén, a kép

12. Ugyanebben az évben, 1960 tavaszán *Benke Valéria* művelődésügyi miniszter személyesen adta át egyébként a tabi Művelődési Házat.

13. 1960. szeptember 4-én az összes megyei és országos napilapban megjelent az *Irányelvek...* szövege.

14. A művelődésügyi miniszter 12233/1961. MM. sz. utasítása a kísérleti ipari és mezőgazdasági szakközépiskolai osztályok ideiglenes működési szabályzata tárgyában. 1961. április 19. RGYKI, 506/1961.

15. Az adatokhoz ld.: *Jelentés az iskolareform végrehajtásának tapasztalatairól*. i. m. 3. sz. melléklet.

előterében, a koncentrikus körök közepén pedig az a szökőkút van, amit ők hoztak létre – 23 fogú fogaskereke minden fogtövéből spriccel a víz –, ez jelképezi az első végzett osztály 23 tagját.

A fénykép Bereczk Józseftől származik.

A történeti leírások egyik lehetséges módja a helyi gyakorlatok bemutatása egy tágabb értelmezési keretben: így válik a mindennapok embere által átélt hétköznapi tapasztalat történelemmé. A módszerek együttes használata, az oktatástörténeti események együtt láttatásának igénye (helyi, országos és nemzetközi szinten) elkerülheti mind a helytörténet provincializmusát, mind a központi erőter egyoldalú és leszűkített interpretációját, amely csak az oktatásirányítás döntéseivel magyarázza az iskoláztatás változásait és kontinuitását.

Köszönetnyilvánítás

Ma Rudnay Gyula Középiskolának hívják a tabi középiskolát – itt dolgoztam kilenc évet, ezért tudtam leírni a szakközépiskola megszületésének folyamatát. Köszönöm azoknak, akik előttem foglalkoztak a témával, így munkáikra támaszkodhattam és különösen köszönöm *Hegedűs Miklós* segítségét.

Szakirodalom

- Baska Gabriella (2011): *Iskola, gyermek és tanítói ideál a 19. és 20. század fordulóján*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bereczk József, Frányó László, Irányi Károly és Máj Henrik (2003): *A Rudnay Gyula Középiskola története, 1953–2003*. Rudnay Gyula Középiskola és Kollégium, Tab.
- DeWitt, N. (1961): *Education and Professional Employment in the U.S.S.R.* National Science Foundation, Washington.
- Kairov, I. A., Goncsarov, N. K., Jeszipov, B. P. és Zankov, L. V. (1959): *Pedagógia*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Király István Szabolcs (2004): A gépállomás. Betekintés a Somogy Megyei Állami Mezőgazdasági Gépüzem történetébe (1948–1967). *Somogyi Múzeumok Közleményei* 16. 487–558.
- L. I. (1960): Szakmunkás-képesítés – érettségi. *Somogyi Néplap*, 1960. október 27. 5.
- A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány által megbízott Iskolai Reform-bizottság (1960): Irányelvek oktatási rendszerünk továbbfejlesztésére. *Somogyi Néplap*, 1960. szeptember 4. 3.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának irányelvei a párt VII. kongresszusára (1959). *Társadalmi Szemle*, 10. 82–111.
- Marelyn Kiss József és Vida István (2005): Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja. Magyar Országgyűlés – Jelenkutató Alapítvány, Budapest.
- Matuszka József (1967): A gimnáziumi 5+1 problémáihoz. In: Halász Ferenc (szerk.): *Az Országos Politechnikai Szeminárium jegyzőkönyve*. II. 1967. szeptember 25–27. Kézirat, Művelődésügyi Minisztérium, Budapest.
- Németh András és Pukánszky Béla (2004): *A pedagógia problémátörténete*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Németh Jánosné (1995): Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei I. kötet, 1956–1962. Magyar Országos Levéltár, Budapest.
- Németh Lajosné (1988–1989): KAPOSGÉP Vállalat Tabi Gyáregysége. *Tabi Ki látó*, 22.
- Ságvári Ágnes és Vass Henrik (1973): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1956–1962*. Kossuth, Budapest.

Soós László (1999): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1959–1960. évi jegyzőkönyvei*. Magyar Országos Levéltár, Budapest.

Szabolcs Éva (2013): Mikrotörténelem és pedagógiatörténet. *Neveléstudomány*, 3. 60–65.

Vass Henrik (1978): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1963–1966*. Kossuth, Budapest.

Wulf, C. (1997): *Vom Menschen*. Handbuch Historische Anthropologie. Beltz Verlag, Weinheim – Basel.